

“Havo yo'llari” o'zbekchani bilmaydimi?

Odatda bort kuzatuvchisi lavozimiga ishga olinayotganda rus va ingliz tillarini mukammal bilish talab etiladi. O'zbek tilini bilishning ahamiyati yo'q, shekilli...

Yaqinda oilamiz bilan boshqa shaharga borish uchun samolyotda uchishga to'g'ri keldi. Havo laynerining ozodaligi, shi-namligi quvontirdi. O'z joyimizga joylashib olganimizdan so'ng samolyot asta-sekin o'rnidan qo'zg'aldi. Shu payt radiodan bort kuzatuvchisining qo'ng'iroqday ovozi yangray boshladi. Ko'z oldim qorong'ulashib, shu darajada jahlim chiqdiki, hozirgina his qilib turgan iftixor tuyg'usidan asar ham qolmadi. U o'zbek tilini shu qadar buzib, shu qadar xunuk talaffuz qilar ediki... Ham tush-unarsiz, ham odamning asabini buzadigan nutq. O'zbek tilidan ke-yin rus va ingliz tilida shu qadar ravon so'zladiki, uning talaffuziga ingliz tili o'qituvchisi bo'lib turib havas qildim.

Bu o'zbek tilini mazax qilishmi? Nahot hech kim bunga e'ti-bor bermasa? Axir samolyotda boshqa millat vakillari ham bor, ustimizdan kulishmaydimi? Shunday oddiy narsalardan boshlan-maydimi tilning o'limi?

Fotimaxon MAHMUDOVA,
Quva tumanidagi 27-maktab o'qituvchisi

To'g'ri so'zlash sevimli mashg'ulotga aylansa...

Dars payti o'quvchilarim bilan bir tajriba o'tka-zdim. Ulardan o'zlari qo'llaydigan yoki boshqa-lardan eshitgan o'zbek tiliga yot bo'lgan so'zlarni yozishlarini so'radim.

Yozganlarini birin-ketin o'zlariga o'qittirdim. Barchasini jam-lab doskaga yozdim: “zato, kaneshna, da, davay, tormoz, termiz, alfavit, samolyot, samokat, velosiped, dacha, aeroport, militsiya, buket, voleybol, futbol, kosnerva, ideya, galstuk, televizor, fiz-ra, karoche, vapshe...”. Keyin ularga shu so'zlarning o'zbekcha muqobilini topishni topshiriq qilib berdim. Tormoz, samolyot, ve-losiped, futbol, voleybol, televizor kabi so'zlar tilimizga o'zi if-odalayotgan ma'no bilan kirib kelganini, shuning uchun ularning muqobili bo'lmasligini tushundilar. Ammo kaneshna — albatta, ideya — g'oya, fikr, karoche — xullas, galstuk — bo'yinbog' kabi so'zlar tilimizni buzishini, ularning o'zbekcha muqobillari hamma uchun tushunarli ekanini uqtirdim. Bu tajribadan so'ng o'quvchi-lar begona so'zlarning muqobilini topishni sevimli mashg'ulotga aylantirishlari shubhasiz.

Mohira XALILOVA,
Yunusobod tumanidagi 21-maktab o'qituvchisi

Hozirgi o'zbek adabiy tili milliy tilimizning oliy shaklidir. Zero, u buyuk shoir, yo-zuvchilar, el tanigan ulkan olimlar, faylasuflar, tilimiz zahmatkashlari tomonidan jonli xalq tili, shevalarimiz, Navoiy asos solgan eski o'zbek adabiy tili asosida, ularga fonetik, grafik, orfoepik, orfografik, lug'aviy-ma'noviy, grammatik, uslubiy, madaniy-ma'rifiy, etik-estetik ishlov berilgan, me'yorlashtirilgan, silliqlashtirilgan tildir.

Toshkent shevasi — adabiy til emas!

Biroq adabiy til bilan, uning mavqeyi-maqomi, qo'llanish doirasi, adabiy nutq hududi bilan bog'liq ayrim muammolarimiz, bu borada yo'l qo'yilgan va qo'yilayotgan kamchiliklarimiz yo'q emasligini ham ko'rmaslik, sezmaslik, aytmaslik mumkin emas.

Bunday nomunosib munosabatni adabiy til, ada-biy nutq hududida, uning qonuniy maydonida adabiy so'zlashuvga zid holat — shevachilik, noadabiy nutq kuchayib borayotganida aniq ko'rish mumkin. Xus-usan, poytaxt maktablari, kollej, litseylarining (bun-dan ayrim oliy o'quv yurtlari ham mustasno emas) ko'pchiligida adabiy tilda so'zlashish, adabiy nutqda faoliyat yuritish o'rniga Toshkent shevasida gapirish tez-tez kuzatiladigan hodisagina emas, odatdagi hol bo'lib qolganini afsus bilan qayd etishga to'g'ri ke-ladi. Binobarin, adabiy til qo'llanishi lozim bo'lgan o'rinlarda biror shevaning hukmron mavqega o'tib olishiga yo'l qo'yilmasligi lozim va shart.

Biror lahja yoki sheva obyektiv tarixiy haqiqatga ko'ra, umumo'zbek tili maqomida faoliyat yuritma-gan, yurita olmaydi ham. Uning xizmat ko'rsatish doirasi muayyan sheva tarqalgan hudud, oilalar ya-shayotgan uylar, qishloq yoki ko'cha va bir sheva va-killarining o'zaro muloqotidan tashqarida emas. Ana shu hudud va holatlarda u bemalol ish yuritaveradi va bunga hech kimning monelik qilishga haqi ham, haddi ham yo'q. Binobarin, Toshkent shahrining O'zbekis-tonning poytaxti ekani (yoki Samarqandning Amir Temurning boshkenti bo'lgani-yu, Qo'qon va Bux-oroning xonliklar markazi maqomida faoliyat yurit-gani va shunga o'xshash boshqa xil milliy birligimiz-ga xilof, unga putur yetkazadigan kattamanliklar) shu nomlardagi shevalarga boshqa shevalardan ortiq imtiyoz bermaydi. Zotan, biz o'zbekimiz va bizning

umummilliy tilimiz adabiy o'zbek tilidir, biror sheva, jumladan, Toshkent shevasi emas.

Davlat tili maqomi ham mohiyatan adabiy til tim-solidagi o'zbek milliy tiliga berilgan. Negaki butun o'zbek xalqi gaplashadigan shevalararo til faqat ad-abiy tildir. Bunday vaziyatda u xalqaro tilga o'xshash vazifani bajaradi. Turli sheva vakillari o'zaro adabiy tilda fikr almashadilar, aloqa qiladilar. Birorta sheva-da bunday imkoniyat ham, imtiyoz ham yo'q, u shun-ga da'vogarlik ham qila olmaydi, bunday huquqqa ham ega emas. Biz — o'zbek adabiy tili bayrog'i os-tida birlashgan xalqmiz. Bu jihatdan u milliy madhi-yamiz, milliy bayrog'imiz, milliy gerbimiz, milliy qomusimiz maqomida bo'lib, bizni yagona millat si-fatida shakllantirib, birlashtirib turuvchi eng muhim, asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Bu borada hech bir lahja, sheva bunday vosita rolini o'ynay olmaydi va hech bir sharoitda, biror-bir asos bilan uning o'rni-bosa olmaydi. Bilib olishimiz zarur: bizning bobo tilimiz qaysidir lahja, sheva emas, balki barcha lah-jalar asosida shakllantirilgan adabiy tildir.

Demak, adabiy tilimiz bugun millatimizning eng muhim aloqa vositasi, fikr almashish quroli bo'lishi bilan birga, aql, qalb, ruhga doir neki bo'lsa, intellek-tual-hissiy mazmunli nimaiki bor, ularning barchas-ining yaratilishi, yashashi, to'planishi va saqlanishi, o'zlashtirilib, bilib olinishi uchun ham asosiy vosita, tengsiz manba, muqaddas meros. Zamonaviy o'zbek kishisi uchun asosiy milliy qadriyatlar mujassam-langan adabiy tilsiz, adabiy nutqsiz hozirgi davrda to'laqonli, madaniy-ma'rifiy hayot kechirish mumkin emas.

Jumanazar ABDULLAYEV,
filologiya fanlari nomzodi

Ijod maktabi o'quvchilaridan jiddiy takliflar

Halima Xudoyberdiyeva nomidagi ona tili va adabiyot fanini chuqur o'qitishga ixtisoslashtirilgan maktab-internatda tahsil olayotgan bir guruh iqtidorli o'quvchi-yoshlarning o'zbek tilini rivoj-lantirishga oid fikr-mulohazalari bilan qiziqdik.

Dilafroz G'AFUROVA, 8-sinf o'quvchisi:

— Sinfarda izohli lug'atlar bo'lishini va ular bilan ishlash yo'lga qo'yilishini juda-yam istardik. To'g'ri, darsliklarimizda naz-ariy bilimlar jamlangan. Biroq biz ma'nosini tushunmagan so'zlarni o'rganishimiz fikrlash darajamiz tubdan yaxshilanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, tilimizda shevalar ko'p. Shevalarni ham o'rganish men uchun qiziq. Maktablarda shevalarni o'rganish, mashg'ulotlari joriy qilinsa, ijobiy natija be-radi deb o'ylayman.

Husnora KAMOLOVA, 8-sinf o'quvchisi:

— Ba'zan hollarda mashg'ulot va dars-lardan tashqari o'qiyotgan asarlarimizdagi so'zlarni tushunishga qiynalamiz. Qani endi tilimiz tarixida ishlatilgan so'zlarni o'rgata-digan qo'shimcha mashg'ulotlar joriy qilinsa. O'qirdik, imkon qadar o'rganardik. Har hol-da, bu ham o'zbek tili imkoniyatlarini to'liq o'rganishimizga zamin yaratardi.

Hafiza HASANOVA, 8-sinf o'quvchisi:

— Tilimizga doir ko'plab tadbirlar asosan ta'lim muassasalari, turli davlat tashkilotlari-da bo'lib o'tadi. Aholimiz boshqa qatlam vak-illarining esa bunday tadbirlarda ishtiroki de-yarli sezilmaydi. Turli-tuman aksiyalar tashkil qilish kerak. Masalan, aholi o'rtasida “O'zbek

tilining boy xazinasi” haftaligi ko'rinishi-da o'tkazilib, noyob so'zlarni ma'nosi bilan to'plashni targ'ib qilsa bo'ladi. Eng ko'p so'z to'plagan qatnashchilar kitoblar bilan taqdir-lansa, tilimizga bo'lgan qiziqish yanada osh-ishiga olib kelsa, ajabmas.

Muxlisa RAJABALIYEVA, 8-sinf o'quvchisi:

— Maktabda barcha fanlar qatori o'z ona tilimizni o'rganish — maroq-li mashg'ulot. Shuning uchun ham ona tili va adabiyot faniga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasida tahsil olishni davom ettiryapman. O'zbek tilini yanada rivojlan-tirish uchun ona tiliga ixtisoslashtirilgan maktablarni ko'paytirishni taklif qilgan bo'lardim. Chunki tilimizni o'rganishga qiziquvchi o'quvchilar ko'pligini bu yerda o'qish istagini bildirgan tengdoshlarim mi-qdoridan angladim.

Abror KARIMOV, 8-sinf o'quvchisi:

— Har bir sohani rivojlantirish uchun fidoyi insonlar bo'ladi. Bizning tilimizni ham bugungi kundagi darajasi uchun aj-dodlarimiz, olimlarimiz, yozuvchilarimiz, shoiralarimiz mehnat qilishgan. Endilikda bu ishlarni yanada jonlantirishimiz uchun “O'zbek tili bilimdoni” tanlovini keng miq-yosda o'tkazishni o'ylab ko'rish kerak. Axir

“Yosh kitobxon” tanlovi o'tkazilishi yo'lga qo'yilgach, qanchadan qancha biz kabi o'quvchilarning kitob mutolaasiga bo'lgan munosabati o'zgardir.

Diyora ALIJONOVA, 8-sinf o'quvchisi:

— O'zbek tilini o'rganishni chet eldan kelayotgan sayyohlarga ham targ'ib qilish masalasini ko'rib chiqish kerak. Ya'ni bunda yurtimizga ko'p muddatga tashrif buyurayotgan xorijlik sayyoh va mehmonlarga ona tilimizni qisqa vaqt ichida o'rganishga oid kurslar tashkil qilish ham muhimdir.

Marjona ABDUMALIKOVA, 8-sinf o'quvchisi:

— Shu kungacha o'quvchilar o'rtasi-da ona tili va adabiyot fanlari bilan bog'liq insholar tanlovi o'tkazib kelinadi. Bu yax-

shi, albatta. Isho yozish mahoratini oshirish bo'yicha milliy miqyosda tanlovlar o'tkaz-sak, zo'r bo'lardi.

Zebo QAHHOROVA, 8-sinf o'quvchisi:

— Ta'lim maskanlarida faoliyat yuritayotgan ustozlarning barchasi mashg'ulotlar davomida sof adabiy tilda dars o'tishga e'ti-bor qaratsa, notiqlik mahoratlarini namoyish etib borsa, biz kabi o'quvchilarning tilimizni o'rganishga qiziqishi oshadi. Keyin foydala-nayotgan daftarlarimiz muqovasidagi ma'lu-motlar ham o'zbek tilida bo'lsa. Mayli, xorij tillarini ham o'zlashtirib boraveramiz. E'ti-borimizni tortadigan jihatlardan biri ham shu yozuvlar deb o'ylayman.

Halima Xudoyberdiyeva nomidagi ijod maktabi o'qituvchisi Husniddin HAYITOV tayyorladi.